

dr hab. inż. arch. Dominika Pazder, prof. uczelni
Wydział Architektury, Politechnika Poznańska
ul. Jacka Rychlewskiego 2, 61-131 Poznań
e-mail: dominika.pazder@put.poznan.pl

Poznań 26.09.2024

Recenzja pracy doktorskiej
pod tytułem

**„Przemiany krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych (Stary
Zdrój, Jedlina Zdrój, Szczawno Zdrój, Sokołowsko) w latach 1686-1945”**

Autorka pracy
mgr inż. arch. Maria Pytka

Promotor pracy
prof. dr hab. inż. arch. Marzanna Jagiełło

Recenzja wykonana na podstawie zlecenia Rady Naukowej Wydziału
Architektury Politechniki Wrocławskiej

Ogólna charakterystyka rozprawy

Przekazana do recenzji praca doktorska została przedłożona w formie wydruku liczącego 535 stron. Dysertacja składa się z czterech zasadniczych części oraz dwóch części zawierających spis pozycji bibliograficznych i spis ilustracji. Trudno określić liczbę pozycji bibliograficznych, gdyż nie są numerowane, jednak spis jest pokaźny i obejmuje strony 508-516. Praca zawiera spis dokumentów pozyskanych z Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz spis źródeł internetowych, które zaprezentowane są na stronach 517-519. Ostatnia część zawiera spis ilustracji i tabel i obejmuje strony 519-531. Na końcu dysertacji zamieszczono streszczenia w j. polskim i j. angielskim.

Układ rozprawy jest klarowny i dobrze ilustruje zawartość merytoryczną pracy, ustrukturyzowaną w odniesieniu do przeprowadzonych badań według następującego podziału:

1. **WSTĘP** – stanowi część wprowadzającą, w której Autorka prezentuje przedmiot, cel, zakres terytorialny i czasowy badań, a także tezy badawcze, metodologię oraz identyfikację stanu badań,
2. **KONTEKST EUROPEJSKI UZDROWISK** – jest to część przedstawiająca definicje oraz zarys historii uzdrowisk europejskich i śląskich. Zawiera także rozdział poświęcony

zagadnieniom krajobrazu antropogenicznego w odniesieniu do wybranych kwestii m.in. przekształceń przestrzennych, dostępności, organizacji i funkcjonowania ośrodków uzdrowiskowych,

3. KRAJOBRAZ ANTROPOGENICZNY UZDROWISK SUDETÓW ŚRODKOWYCH – to część złożona z czterech zasadniczych rozdziałów, w której przedstawione zostały badania własne przeprowadzone w odniesieniu do przyjętego podziału na zakresy tematyczne dla czterech badanych uzdrowisk: Starego Zdroju, Jedliny, Szczawna i Sokołowska,
4. WNIOSKI – ostatnia część stanowi prezentację wniosków z przeprowadzonych badań wraz z odniesieniem do tez pracy.

Ocena merytoryczna pracy

Praca podejmuje bardzo interesujący i specjalistyczny wątek badawczy dotyczący krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych. Niewątpliwie uzupełnia lukę badawczą w teorii nauki, stanowiąc inspirujące źródło usystematyzowanej wiedzy popartej identyfikacją tła teoretycznego i prezentacją wypracowanych, autorskich rezultatów badań. Autorka opracowała bardzo rzetelne pod względem naukowym studium wybranych przykładów w odniesieniu do badań urbanistycznych, kulturoznawczych, antropologicznych i geograficznych.

W ramach badań dokonana została drobiazgowa analiza źródeł literaturowych oraz archiwalnych dokumentacji kartograficznych i starych rycin, która wpłynęła na wysoką wartość merytoryczną pracy. Czytelność wyводу i siła przekazu byłyby jednak znacznie większe, gdyby praca nie była tak obszerna. Dysertacja zaprezentowana na ponad 500 stronach tekstu wraz z ilustracjami, poddaje w wątpliwość warsztat naukowy Autorki pod względem umiejętności przeprowadzenia syntezy badań. Wnikliwa lektura dokumentuje wartość merytoryczną pracy, niemniej jednak konieczna jest weryfikacja treści w odniesieniu do jej merytorycznej wagi w celu zapewnienia czytelnej prezentacji badanej tematyki i przyjętego logicznego wyводу naukowego.

Zakres terytorialny i czasowy zostały dobrze zdefiniowane i czytelnie przedstawione. Cel oraz powód podjęcia tego tematu badawczego jest klarownie wyjaśniony i nie budzi zastrzeżeń. Dużą wartością jest przyjęcie powtarzalnego schematu badań przykładów studialnych, dzięki czemu analiza porównawcza oraz uzyskane obserwacje są zrozumiałe. Badania zostały przeprowadzone w odniesieniu do zidentyfikowanych przez Autorkę dziesięciu kluczowych aspektów związanych z kształtowaniem krajobrazu kulturowego, uwzględniających następujące zagadnienia:

- 1) przekształcenia przestrzenne oraz architekturę obiektów uzdrowiskowych;
- 2) komunikacyjną dostępność kurortów;
- 3) panujące w nich warunki socjalne;
- 4) obowiązujące metody i organizację kuracji;

- 5) zaplecze rozrywkowe i rekreacyjne poszczególnych miejscowości;
- 6) ofertę turystyczną ich okolic;
- 7) rolę właścicieli majątków;
- 8) odbiór uzdrowisk przez ich kuracjuszy;
- 9) charakter przedstawień ikonograficznych
- 10) opisy z przewodników.

W wyniku przeprowadzonych analiz przykładów studialnych każdego z kurortów zostały sformułowane obserwacje odnoszące się do założonej zawartości merytorycznej badań z rozdziałem na trzy zakresy tematyczne obejmujące identyfikację:

- głównych etapów ich przekształceń,
- charakterystycznych cech krajobrazu kulturowego miejscowości
- powiązań z innymi uzdrowiskami regionu.

Autorka dokumentuje również udowodnienie przyjętych tez badawczych w zakresie czynników wpływających na kształtowanie krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych, które ujmuje następująco:

- na układ przestrzenny badanych uzdrowisk wpływały w znacznym stopniu specyficzne lokalne warunki naturalne,
- przyjęte rozwiązania architektoniczne kształtowane były zarówno przez budowlane tradycje regionalne, jak i ówczesne europejskie trendy w zakresie zabudowy uzdrowiskowej,
- badane kurorty propagowały nowoczesne metody leczenia i stanowiły istotny element aktywizacji turystycznej regionu,
- badane uzdrowiska spełniały w pewnym zakresie kryteria heterotopii zdefiniowanej przez Foucault'a, jak również funkcjonowały w sieci powiązań, tworząc klaster,
- w analizowanych kurortach stosowano dwa modele uzdrowiskowe: niemiecki model romantyczny i niemiecki model ubezpieczeniowy.

Sam wywód naukowy jest czytelny, niemniej jednak tezy są dość oczywiste - tak więc lepszym rozwiązaniem byłoby nazwanie ich hipotezami czy pytaniami badawczymi. Niekoniecznie budzi powierzchnowe potraktowanie, bardzo obiecująco brzmiącego we wstępie do badań, zagadnienia heterotopii. Wnioski końcowe nie odnoszą się do tej kwestii w sposób szczegółowy, a również w badaniach całe zagadnienie zredukowane jest do pojęcia klastra, co nie jest właściwe, bo jest to dużo bardziej pojemne semantycznie zagadnienie. Warto przemyśleć, czy przy tak skonstruowanej treści pracy jak w formie przedstawionej do recenzji, nie należy całkowicie zrezygnować z tego wątku.

Uwagi krytyczne i rekomendacje

Praca jest stanowczo zbyt długa. Warto podkreślić, że ilość zapisanych stron nie jest jednoznaczna z jakością naukową i merytoryczną pracy. W tym przypadku, przeprowadzone badania z pewnością dokumentują wnikliwość badawczą Autorki, niemniej jednak z całą mocą należy stwierdzić, że sposób przedstawienia badań i uzyskanych w wyniku ich przeprowadzenia efektów jest bardzo ważną umiejętnością służącą popularyzacji nauki i promocji wiedzy. Sztuka dokonywania wyboru i redukcji treści w celu zapewnienia syntetycznej prezentacji podjętych działań naukowo-badawczych jest kluczowa dla zapewnienia przejrzystego i klarownego wywodu. Jest to ważna umiejętność, której opanowanie jest oceniane także podczas obrony pracy doktorskiej, gdy czas prezentacji osiągnięć badawczych jest bardzo ograniczony. W przypadku druku dysertacji konieczne będzie znaczne ograniczenie ilości stron. Wiele z zaprezentowanych treści wystarczy przedstawić w formie przypisów, jedynie je anonsując, zapewniając jednocześnie Czytelnikowi odniesienie do materiałów źródłowych, z których można uzyskać bardziej szczegółowe informacje. Chodzi tu przede wszystkim o treści, które nie mają większego znaczenia dla wartości merytorycznej pracy, stanowiąc jedynie ciekawostki. Zdania takie jak np. „Jako najlepszą wskazał wodę górską, czystą i słodką, którą pić można nawet z niewielkim dodatkiem wina. Schorzenia pacjenta wymienił jako czynnik warunkujący rodzaj i ilość wody, która powinna być przyjmowana. Także inni lekarze greccy, wcześniej niechętnie używający wody jako środka leczniczego, dostrzegli jej wartość terapeutyczną i zaczęli stosować w przepisywanych przez siebie kuracjach” s.23. - mogą więc być usunięte lub przynajmniej mocno ograniczone. Być może cały rozdział zatytułowany „Kontekst uzdrowisk europejskich” powinien zostać zredukowany do najistotniejszych wątków dysertacji, która skupia się na bardzo ograniczonym i specyficznym obszarze – zarówno w ujęciu terytorialnym, jak i znaczeniowym.

Rozumienie pojęcia „krajobraz – *landscape*” zaprezentowane zostało przez Autorkę w ujęciu historycznym, głównie w odniesieniu do badań z XIX i XXI wieku. Warto uzupełnić tę część pracy o odniesienie do badań XX-wiecznych, gdyż zagadnienia krajobrazowe stanowiły bardzo istotny wątek badawczy podejmowany szczególnie szeroko na gruncie badań amerykańskich w latach 60-tych ubiegłego wieku, ale również przez wielu wybitnych badaczy polskich podobnego okresu reprezentujących dyscyplinę architektura i urbanistyka. Bardzo istotne i konieczne jest odniesienie pojęcia „krajobrazu kulturowego” w odniesieniu do współczesnych uwarunkowań legislacyjnych, co ma istotne szczególnie istotne znaczenie w kontekście tematyki pracy. Dużym uchybieniem jest także zupełny brak odniesień do publikacji polskich badaczy – architektów-urbanistów, którzy poświęcili wiele lat swojej pracy badawczej zagadnieniu uzdrowisk m.in. Prof. E.Kaczmarek czy Prof. E.Bilska.

Struktura pracy – choć bardzo czytelnie odzwierciedlona w spisie treści dysertacji wymaga pewnych korekt. Rozdział 1.3 prezentujący zastosowane metody badawcze zupełnie niepotrzebnie zawiera rodzaj traktatu prezentującego zarys historii badań krajobrazowych w odniesieniu do różnych dziedzin wiedzy. Jest to bardzo nieczytelne – należy tę treść przenieść w inne miejsce – być może do Wstępu, gdzie Autorka uzasadnia celowość podjętych badań albo do stanu badań jako dokumentacja tła teoretycznego. Błędem jest prezentowanie w

rozdziale poświęconym autorskim metodom badawczym – kluczowym dla oceny jakości naukowej dysertacji – opisu metod badawczych stosowanych przez innych badaczy. Jedynym uzasadnionym rozwiązaniem prezentacji osiągnięć innych naukowców w tej części mogłoby być odniesienie do określonej metody, która stanowiła dla Autorki inspirację lub którą wykorzystwała dodając własne ujęcie – nie w formie opisowej jednak.

W stanie badań brakuje odniesień do osiągnięć badaczy polskich i zagranicznych z dyscypliny architektura i urbanistyka, w której to Autorka zamierza uzyskać stopień naukowy. Autorka przytacza osiągnięcia z zakresu badań geograficznych, antropologicznych i kulturoznawczych, co jest niewątpliwie konieczne w kontekście podejmowanej tematyki, ale bardzo ważna jest identyfikacja osiągnięć dyscypliny reprezentowanej przez Autorkę i ukazującej specyfikę badań krajobrazowych prowadzonych przez architektów-urbanistów.

Warto również zwrócić uwagę i skorygować zdania zawierające kluczowe dla dysertacji spostrzeżenia, które są pozbawione odniesień literaturowych np. „W historii uzdrowisk wykształciło się kilka ich rodzajów. Pierwszy podział dotyczy lokalizacji. Mamy w związku z tym do czynienia z uzdrowiskami miejskimi, górskimi oraz nadmorskimi” s.21. Dodanie odwołań do istotnych w danym zakresie badań, na podstawie których autorskie stwierdzenia są obiektywne i naukowe jest potrzebne dla wzmocnienia wartości badawczej pracy.

Warto przyrzeć się proporcjom badań w odniesieniu do wniosków. Według spisu treści rozdział przedstawiający wnioski zawiera 14 stron, niemniej jednak wnikliwa lektura tego rozdziału dokumentuje, że większość treści ma charakter opisowy, stanowiąc bardziej podsumowanie przeprowadzonych badań, niż prezentację sformułowanych na ich podstawie wniosków. Faktyczne wnioski zajmują ok. 2-3 strony, co w kontekście liczby stron całej dysertacji budzi spory niedosyt. Autorka stosuje też w tej części bardzo ogólne sformułowania, balansujące na granicy truizmu, np. s.507 „Wraz z rozwojem medycyny i zmianami zachodzącymi w sposobach oraz finansowaniu terapii uzdrowiskowych, uzdrowiska te poddawano modernizacji oraz dostosowywano do aktualnych potrzeb”.

W przypadku publikacji pracy należy rozważyć rozszerzenie tego bardzo istotnego rozdziału o wnioski-rekomendacje, które wykażą wartość opracowania także dla praktyki projektowej czy planistycznej. Praca z założenia ma charakter studialny, jednak uniwersalność uzyskanych efektów badawczych powinna być dowiedziona w pracy w sposób klarowny i jednoznaczny. Na s.6 Autorka anonsuje możliwości aplikacyjne przeprowadzonych badań w zdaniu „Przyjęta w pracy metoda analizy grupy uzdrowisk jako klastra może natomiast zostać wykorzystana do badania relacji pomiędzy innymi śląskimi kurortami”, brakuje jednak szerszego rozwinięcia tej myśli w rozdziale poświęconym wnioskom z badań.

Praca prezentuje dobry poziom merytoryczny i edytorski. Pisana jest właściwym językiem, w większości spełniającym reżim wypowiedzi naukowej, warto jednak zwrócić uwagę na zwroty popularnonaukowe typu: „zaczynijmy od wyjaśnienia..”s.21, które lepiej przereklamować ujmując np. w formie „Warto/należy zacząć od..”.

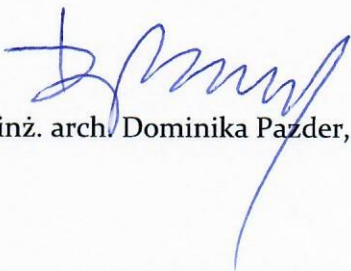
Spis źródeł bibliograficznych nie jest ani numerowany ani nawet w całości w kolejności alfabetycznej – spis zaczyna się od: “Schlesische Bäder Zeitung”, nr 34 1906, s. 3, a do pozycji

na „a” zaliczona jest publikacja: A. Zieliński, Polskie podróże po Śląsku w XVIII i XIX wieku, Wrocław 1974. To błędy, które nie powinny występować w pracy na tym poziomie kształcenia.

Wnioski końcowe

Podsumowując należy podkreślić, że przedłożona do oceny dysertacja prezentuje dobrą jakość naukowo-badawczą, uzupełniając stan wiedzy w zakresie podejmowanej specjalistycznej tematyki przemian krajobrazu kulturowego objętych badaniem wybranych uzdrowisk Sudetów Środkowych. Warto jednak rozszerzyć rozdział poświęcony wnioskom z badań, wykazując ich wartość naukową i aplikacyjność w praktyce planistycznej.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska p.t. „Przemiany krajobrazu kulturowego uzdrowisk Sudetów Środkowych (Stary Zdrój, Jedlina Zdrój, Szczawno Zdrój, Sokołowsko) w latach 1686-1945” autorstwa Pani mgr inż. arch. Marii Pytki, według recenzentki spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i może stanowić podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia doktora w dziedzinie architektura i urbanistyka. Wnioskuje zatem o dopuszczenie pracy do publicznej obrony.

dr hab. inż. arch. Dominika Pazder, prof. PP